

William C. Chittick

KA TEOLOGIJI RAZVOJA¹

Sažetak

Kultura i civilizacija se, kao pojmovi, shvataju tako da imaju vrijednosne konotacije. Dobro je kada cvjetaju, a loše kada presahnjuju. Nije jasno na koji način se procjenjuje cvjetanje jedne civilizacije ili kulture? U odgovoru na ovo pitanje nerijetko se predlažu kriteriji izvučeni iz modernog političkog i razvojnog mišljenja, izvedenog iz postkršćanske misli Zapada.

Škola koju je utemeljio Ibn al-'Arabi u 7./13. stoljeću je, kao nastavak nastojanja mnoštva ranijih muslimanskih mislilaca, duboko ukorijenjena u Kur'anu i Predanju (Hadis), značajno uticala na mišljenje većine muslimanskih intelektualaca do 19. stoljeća. Međutim, napuštena je od bezmalo svih savremenih muslimanskih mislilaca i teoretičara, posebice onih koji sudjeluju u donošenju vladinih odluka. Muslimani koji su formulirali teorije i ideologije za islam gotovo jednoglasno su okrivili ovu školu za vođenje muslimana krivim putem, te za sprječavanje napretka i razvoja civilizacije. Kako zainteresiranost za ovu školu može biti okrenuta ka pitanjima koja savremeni muslimanski mislioci smatraju bitnim za razvoj civilizacije?

Ovom radu postavljene su dvije zadaće: prvo, uputiti na neka pitanja koja se pojavljuju čim se osvrnemo na islamsku civilizaciju pomoću kategorija izvučenih

---

¹ Rad 'Toward a theology of development' pročitan na konferenciji u Teheranu 1994. godine, a potom štampan na nekoliko mjesta uključujući Nameh Farhang [Teheran] 12 (1994), str. 9-21; Iqbal Review [Lahore] 36:3 (1995), str. 81 – 104; te predstavljen u okviru Druge međunarodne ljetne škole 'Religija i javni život', u organizaciji Međunarodnog foruma, Sarajevo-Mostar, juli 2004.

iz modernog mišljenja; i drugo, predložiti neke druge kategorije koje mogu biti upotrijebljene kao kriteriji za prosudbu, a izvedene su iz tradicionalne islamske misli.

Ključne riječi: **razvoj, islamsko znanje, Bog, znanost, razum.**

Razvoj

Jezik razvoja je posut zamkama za svakoga ko želi govoriti o kulturi i civilizaciji. Izrazom 'jezik razvoja' podrazumijevam dobro poznate riječi, aktualne u tekućim raspravama o globalizaciji i one upotrijebljene u Ujedinjenim nacijama i vladinim agencijama širom svijeta. Navodim listu tih riječi iz sadržaja *Rječnika razvoja*, knjige koju treba pročitati svako ko odista ne smatra da moderna zapadna društva osiguravaju model kojeg svi narodi u svijetu moraju slijediti – 'razvoj, okoliš, jednakost, pomoć, tržište, potrebe, jedan svijet, učešće, planiranje, stanovništvo, siromaštvo, napredak, proizvodnja, resursi, znanost, socijalizam, standardi življenja, država, tehnologija.'²

Sve ove riječi su dio sakralnog vokabulara modernoga svijeta i sve one pripadaju kategoriji 'plastičnih' riječi o kojima je raspravljao njemački lingvist Uwe Poerksen, nazvavši ih 'ameba' riječi.³ Karakteristične su po tome što stalno mijenjaju oblik shodno potrebama govornika. One nemaju opseg značenja već mnoštvo prikrivenih značenja. Mogu značiti sve što njihov govornik želi da označavaju, budući da su same u sebi lišene značenja. Kako god, takve su riječi sakralne. Dovodjenje u pitanje njihove legitimnosti predstavlja pobunu protiv bogova modernosti i vodi izopćavanju iz religije napretka.

Izraz razvoj, zbog nekoliko razloga, zaslužuje posebnu pažnju. Prvo, možda je nepotrebno istaknuti da u tradicionalnim islamskim jezicima nema prikladne riječi za 'razvoj'. Moderno značenje ovog izraza jedino se pojavljuje u zapadnim jezicima u 18. i 19. stoljeću. Upotreba same ove riječi, ili njeno redefiniranje u islamskim jezicima tako da oni posjeduju to značenje, pokazuje kako je ideja razvoja prvobitno osmišljena od zapadnih mislilaca. Štaviše, kasnije ishodiše ovog izraza na Zapadu pokazuje da su nova pridodana značenja bila prisno povezana sa slomom kršćanske civilizacije i usponom industrijske revolucije.

---

² Wolfgang Sachs (ed.), *The Development Dictionary* (London: Zed Books, 1992).

³ *Plastic Words: The Tyranny of a Modular Language* (Pennsylvania State University Press, 1996).

U ovom trenutku riječ *razvoj* se naročito upotrebljava izvan Zapada, a oni koji je upotrebljavaju su se potčinili pretpostavkama moderne zapadne misli. Govoriti o razvoju znači priznati 'podrazvoj'. Stoga, prihvatanje programa podešenih po uzoru na one osmišljene u 'razvijenim' zemljama, mora biti učinkovito. Kao što Wolfgang Sachs, autor *Rječnika razvoja*, primjećuje, korištenje ove riječi je "preinačilo historiju u program: neophodnu i neizbježnu sudbinu."⁴ Industrijski način razvoja je tako kršten kao jedinstven i jedini legitiman oblik društvenog života. "Metafora razvoja je čisto zapadnoj genealogiji historije dala globalnu hegemoniju, oduzimajući narodima različitih kultura priliku za određivanje njihovog oblika društvenog života."⁵ Govoreći o razvoju, muslimani su već poklekli pred idejom razumijevanja njihove vlastite historije u islamskim izrazima.

Mnogi će primijetiti da nam je, ipak, potreban razvoj u svijetu. Ali šta je razvoj? Svako proučavanje upotrebe ove riječi pokazuje da ona, kao i druge plastične riječi, nema preciznog značenja. Ona je ono što vi želite da bude. Problem je u tome što, mada niko tačno ne zna šta jeste, svako misli da ju *moramo* imati. Kao što piše Gustavo Esteva:

"Ova riječ uvijek implicira povoljnu promjenu, korak od jednostavnog ka složenom, od inferiornog ka superiornom, od lošijeg ka boljem... Ali za dvije trećine ljudi na Zemlji, ovo pozitivno značenje riječi (...) je podsjetnik onoga *što oni nisu*. To je podsjetnik jednog neželjenog, nedostojanstvenog stanja. Da bi se ono izbjeglo, oni trebaju biti podjarmljeni nečijim iskustvima i snovima... Čini se da niko ne sumnja u to da ovaj pojam ne smjera na zbiljsku pojavu. Oni ne shvataju da je to usporedni pridjev čija osnova podrške jest pretpostavka, uistinu zapadna, mada neprihvatljiva i neiskaziva, o jedinstvenosti, homogenosti i pravolinijskoj evoluciji svijeta."⁶

Da bi 'razvoj' bio shvaćen, religijske kategorije su morale biti ili napuštene ili redefinirane kako bi se prilagodile novim okolnostima, budući da nijedna religija nikada nije predočavala razvoj onako kako je on razumijevan u znanstvenim i industrijskim terminima. Najednom smo morali otkriti kako je religija neprekidno bodrila 'razvoj' u modernom smislu.

---

⁴ Ibid., str. 9.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., str. 10 - 12.

Islamsko znanje

U osvrtu na islamsku perspektivu znanja, znanosti i ljudske prirode glavna stvar koja se treba imati na umu jeste da su muslimanski mislioci na čelo svojih preokupacija uvijek stavljali Boga. Činjenica da Bog igra temeljnu ulogu u svakom ljudskom pothvatu za njih je bila savršeno očigledna. Stoga su se muslimani usmjerili na razumijevanje Boga, a potom, na osnovu tog razumijevanja, i na ulogu ljudskih bića u univerzumu.

Želeći shvatiti šta znači biti čovjek morali su shvatiti šta znači biti Bog. 'Teologija' je, u širem - kur'anskom - smislu tog termina, a ne u smislu discipline kalama, imala sasvim središnju ulogu u islamskom pregnuću. Prema kur'anskom gledištu 'teologija' jedino može označavati poznavanje Boga, a poznavanje Boga znači poznavanje značenja Njegovih *ajeta* – 'znakova'.

Znakovi Boga se javljaju u tri temeljna područja: prvo, u objavama koje Bog šalje vjerovjesnicima, posebice Vjerovjesniku islama; drugo, u prirodnim pojavama; i treće, u ljudskom jastvu. Proizilazi da znanje o Bogu zahtijeva znanje objave, znanje o kosmosu i znanje o jastvu. Ono što ovo znanje čini 'islamskim', a ne nekom drugom vrstom znanja, jeste to što je razumijevanje ukorijenjeno u načelima i slikovitom prikazu zasnovanom na Kur'anu i Tradiciji (Sunnah). Oboje, i svijet prirode i ljudsko jastvo, su razumijevani tako da označavaju Boga ali na način objašnjen pomoću islamske objave i zaključaka koje ona izvlači za ljudsko djelovanje i sudbinu.

Muslimanski intelektualci, dakako, poznavanje stvari u izrazima zasnovanim na Kur'anu nisu smatrali dovoljnim. Naprotiv, za mnoge njih - i za najveći broj njih – bilo je neophodno poznavati Boga putem izraza zasnovanih na Kur'anu i, pored toga, poznavati Boga kroz znanje o svijetu i znanje o jastvu. Ovo znanje o Bogu ne bijaše prosto učenje i obrazovanje, nego dokazivanje i ozbiljenje Njega samog.

Bez živog, zbiljskog znanja o Bogu, islamsko pregnuće je lišeno svog glavnog pokretača. Svako može zapamtiti Kur'an, ali, ako osoba ne zna značenje zapamćenog i ne razumije kako Kur'an označava Boga, ona ne poznaje Kur'an onako kako bi on trebao biti upoznavan. Na isti način, svako može znati stvari o svijetu prirode i o svom jastvu, ali ako taj ne zna način na koji svijet prirode i jastvo označavaju Boga, to nije islamsko znanje. Ili, drukčije rečeno, to je neznanje, jer je Bog, ustvari, Zbilja obznanjena preko znakova, koji su upravo tekst, svijet i jastvo.

Poput svake druge pojave u kosmosu, ljudsko društvo je znak Boga. Ako ga (ljudsko društvo-op.p.) želimo znati u islamskim terminima, potrebno ga je poznavati s obzirom na to da ono označava Boga. A ako ljudska bića trebaju osmisliti politiku koja će biti islamska, ona mora biti u skladu sa onim islamskim učenjima usmjerenim ka doseganju odgovarajuće ljudske sudbine. Stoga, u govorenju o islamskoj ‘civilizaciji’ i ‘kulturi’ – i uz napomenu da nijedna od tih riječi nema istoznačnicu u predmodernim islamskim jezicima – ono o čemu govorimo, ili bi trebali govoriti, jest zajednica muslimana (umma) sa određenim kvalitetima i obilježjima.

Umma može biti posmatrana sa dva različita gledišta – kakva je ona uistinu i kakva bi trebala biti. Ako ummu posmatramo u okvirima njene historijske stvarnosti, onda nam islamsko znanje govori o stvarnoj vezi umme sa Bogom. Ako na ummu gledamo u okvirima kakvim bi ona idealno trebala biti, onda nam islamsko znanje govori kakva vrsta ljudske djelatnosti je ugodna Bogu. Ova druga vrsta znanja se usredsređuje na ono što Bog želi za ljudska bića kako bi ona postigla sreću (sa’ada), odnosno sretno stanje u *budućem* životu.

Cijelo kur’ansko učenje je usredsređeno na *konačnu* sudbinu ljudskih bića, ne na njihovu sudbinu na ovom svijetu. Situacija na ovom svijetu mora biti uređena sa pogledom na apsolutnu važnost sljedećeg svijeta. Nakon svega, *ma’ad* ili ‘povratak Bogu’ je treći od tri načela islamskog vjerovanja i osigurava usmjerenje za druga dva. Kur’an i Tradicija obznanjuju Boga pomoću Njegovog ‘upućivanja’ (huda) ljudskih bića i ova uputa dovodi ljude u Raj na budućem, a ne na ovom svijetu.

Znanje o Bogu uključuje poznavanje onoga šta Bog želi od ljudi. Šari’at se usredsređuje na tu vrstu znanja. Idealna islamska umma – to jest, *islamska* civilizacija i kultura – mora biti oblikovana ovom vrstom znanja, bez kojeg ona ne biva usklađena sa Božijom uputom, te stoga nije ‘predana’ Njegovoj volji, što znači da nije islamska.

Nemali broj istraživača bavi se time kakvo jedno islamsko društvo *treba biti*. Međutim, besmisleno je pričati o *ciljevima* ako ne znate *gdje ste*. Potrebno je načiniti uvid gdje se ljudsko društvo uopće, i islamsko društvo napose, *sada* nalaze u okviru kategorija tradicionalnog islamskog znanja. Šta nam sadašnje stanje umme govori o vezi muslimana i Boga? Budući da je svijet sačinjen od mnoštva ummâ, šta nam sadašnje stanje svjetskog društva uopće govori o vezi sa Bogom? Najzad, i možda najbitnije, šta nam okolnosti na modernom Zapadu govore o Bogu?

Božija imena

Svijet je, sa gledišta Kur'ana, veličanstvena zbirka Božijih znakova. Bog zna sve stvari, Njegovo znanje nije uvjetovano vremenskim ograničenjima koja upravljaju ljudskim znanjem. On poznaje svijet čitavu vječnost i stvara ga na temelju onoga što zna. Budući da je On jedan Bog Koji zna sve stvari, On je počelo jedinstvenosti i mnoštvenosti.

Božija jedinstvenost se može dovesti u vezu sa raznolikošću stvari pomoću opisivanja osobina i kvaliteta zajedničkih za Boga i mnoge stvari. Ove osobine su označene Božijim imenima: Živući, Znajući, Moćni, Želitelj, Govornik, Čujuć, Videći, Milostivi, Samilosni, Stvoritelj, Održavatelj. Ova imena se primjenjuju na Boga, Koji jest Jedan, a također i na mnogo stvari u svijetu – mada, naravno, ne u doslovno istom smislu. U svojoj jedinstvenosti Bog posjeduje sva ova imena. Njegova povezanost sa različitim stvorenjima zorno predočenim u Njegovom znanju može biti opisana ovim imenima. Zato, kad god spomenemo ime ili osobinu Boga, mi spominjemo kvalitet koji dovodi u vezu Boga sa dijelom ili cjelinom stvaranja.

Budući da su stvorene stvari brojne, one prebivaju na rastojanju od Boga. Bog je Daleki (*Al-ba'id*). On je udaljen od svijeta, ali ne u prostornom smislu, nego u smislu da On posjeduje, u neograničenoj jakosti, osobine koje su pripisive i Njemu i stvorenjima. U usporedbi s Bogom, stvorenja ne posjeduju ništa od tih osobina. Bog je Moćan, Veličanstven, Snažan, Kralj; dok je svijet mali, sitan, slab i potčinjen. Ovakvo razumijevanje Božije veze sa svijetom je teologijski poznato kao dokazivanje Božije neusporedivosti ili transcenden-cija (*tanzih*) te predstavlja klasično stanovište kalama. Bog je jedina Zbilja u istinskom smislu i sve osim Boga je nezbiljsko i nestajuće. "Sve propada - osim Lica Njegovoga!" (28:88).

Jedinstvenost se, sa gledišta Božije neusporedivosti, odnosi na Boga, dok se mnoštvenost odnosi na svijet. Svijet je potpuno drukčiji od Boga i ne posjeduje nijednu Božiju osobinu. Božija neusporediva moć sva stvorenja čini Njegovim slugama – ne zbog njihovog slobodnog izbora, nego zato što oni svoju zbilju dobivaju od Njega. Zato nam Kur'an govori da je sve na nebesima i Zemlji 'predano' Bogu (3:83). 'Predanost' (*islām*) je činjenica postojanja svih stvari.

Premda je Bog neusporedivo moćan i snažan, On je svojim stvorenjima dao dio, makar mali, Njegovih vlastitih osobina, darujući najviše ljudskim bićima koja je podučio svim imenima (2:30). Stoga ljudska bića znaju ime i zbilju

slobode do određenog stepena, i ovo objašnjava zašto oni, mada su prisilno sluge Božije usljed njihovog stvaranja, nisu bezuvjetno slobodno izabrali da budu Njegove sluge. Oni su, ustvari, prisilno muslimani kroz njihovo stvaranje, ali trebaju biti i svojevolumno muslimani da bi dokučili puninu njihove ljudske mogućnosti. Zato Bog šalje vjerovjesnike – da pozovu Njegove sluge na slobodno prihvatanje Njegove vrhovne vlasti nad njima i da se raduju tome.

Ukoliko malo bliže pogledamo odnos između Boga i ljudskih bića, pronaći ćemo druge razloge za slanje vjerovjesnika. Primjerice, s obzirom na to da su ljudska bića udaljena od Boga, božanske osobine koje vladaju njihovom situacijom kao što su veličanstvenost, nedostupnost, srdžba, strogost i pravednost govore nam o posljedicama Njegove udaljenosti. Ove su osobine, napominjemo, iste kao osobine koje vladaju Paklom, čija temeljna karakteristika je sakrivenost od Boga, odnosno udaljenost od Boga. Bog je izvor cijele dobrote i svega što pričinjava radost i zadovoljstvo. Biti udaljen od Boga znači biti udaljen od dobra, radosti i zadovoljstva. U Paklu ta udaljenost također podrazumijeva trpljenje bola ili tuge zbog neprihvatanja Božije ponude za prevladavanje udaljenosti i ulaskom u blizinu.

Vjerovjesnička poruka zahtijeva pridržavanje zapovijedi i zabrana. Cilj ovih zapovijedi i zabrana jest uvođenje ljudskog bića u sklad sa božanskom stvarnošću, ili ustanovljavanje bliskosti s Bogom. Biti blizak Bogu zahtijeva poznavanje Njega. Ne može se biti blizu Bogu a ostati nemaran i neupućen prema Njemu. Obožavanje i služenje Bogu, što označava prihvatanje Božijeg poziva, traži poznavanje Boga takvog kakav Se sam objelodanio. Upoznavanje Boga je pothvat za cijeli život ili, tačnije, to je vječno putovanje bez kraja jer se nastavlja na budućem svijetu. Konačnost ne može potpuno saznati Beskonačnost, i to je tajna trajne sreće na budućem svijetu. Svakim momentom bivanja u Raju zasniva se nova veza sa Božijom zbiljom i novo znanje Njega, a takvi novi darovani pokloni povećavaju radost sluge.

Kosmos je grandiozna zbirka znakova, međutim stvari ne označavaju Boga na isti način. U islamskoj kosmologiji određene vrste stvorenja su bliže Bogu, dok su druge udaljenije. Primjerice, meleki su razmjerno bliži Bogu, dok su nežive stvari razmjerno udaljenije. Blizina i daljina su procijenjene pomoću osobina koje vladaju stvorenjima. Meleki su od svjetlosti i izravno sudjeluju u jedinstvenosti Boga. Svaki melek je cjelina bez dijelova. Nasuprot tome, neživa bića su razmjerno tamna i prevladana množvenošću.

U kosmosu kao cjelini postoji golem lanac stvorenih stvari, u rasponu od

onih najbližih Bogu i potpuno upravljanih jedinstvenošću do onih najudaljenijih od Boga tako da je mnoštvenost vladajući činilac. Među ljudskim bićima uočava se isti raspon obilježja. Oni ljudi najbliži Bogu – vjerovjesnici – se upravljaju po *tawhidu* i stoga oni nalaze Boga svugdje i što god čine, to čine zarad Boga. Na drugoj krajnosti se nalaze nevjernici u njihovim raznolikim vrstama. Oni su upravljani *širkom*, pridruživanjem drugih zbilja Bogu. Ljudi upravljani širkom imaju mnoštvo raznovrsnih i raznolikih briga koje ih drže u zaboravu Boga.

Između vjerovjesnika i nevjernika se nalaze oni predani Bogu kroz slijeđenje vođstva vjerovjesnika. Njima ne dominira jedinstvenost u potpunosti niti su u cijelosti izgubljeni u mnoštvenosti. Oni se bore u sredini ponekad se krećući ka Bogu, a ponekad se udaljavajući od Njega.

Ljudska bića mogu izabrati okretanje ka Bogu ili od Njega. Ljudi bivaju nadvladani svojstvima koja se javljaju u Božijoj blizini do stupnja do kojeg se iskreno okrenu Bogu. Ta svojstva uključuju jedinstvenost, uravnoteženost, skladnost, stalnost, razumljivost, sjajnost i zbiljnost. U tim ljudima lijepa Božija svojstva – kao što su blagost, milost, suosjećajnost i ljubav – vladaju ličnošću. Ova veličanstvena svojstva igraju ulogu samo u funkciji lijepih svojstava.

Do stupnja do kojeg se okrenu od Boga ljudi bivaju nadvladani suprotnim svojstvima – mnoštvenošću, neskladnošću, neuravnoteženošću, prolaznošću, izbirljivošću, mrakom i nezbiljnošću. U takvim ljudima srdžba Božija nadvladava Allahovu milost i time čovjeka udaljava od Boga.

Poruka vjerovjesnika je osmišljena ka upozorenju ljudi na njihovu prirodnu udaljenost od Boga i pozivu na savladavanje te udaljenosti. Ljudi trebaju postati dobrovoljne Božije slugе. U tom slučaju, ako slijede Božija uputstva, On će ih uvesti u Svoje prisustvo. Za mnoge muslimanske autoritete to je znak ljudskog ‘namjesništva’ (*hilafa*). Čovjek postaje halifa, odnosno Božiji predstavnik, bivajući Njegovim savršenim slugom. Bog bira Sebi miljenike samo od onih koji zasluže ulazak u Njegovo prisustvo kroz pokornost i služenje.

Ako se zapitamo u kakvoj se vezi ovakvo gledanje na stvari nalazi u odnosu na savremeni svijet, neće biti teško odgovoriti. Svijet je vazda sačinjen od dvije temeljne težnje koje se pokazuju na prirodnoj, društvenoj i pojedinačnoj razini. Jedna težnja je *tawhid*, koja povezuje stvari zajedno čineći jedinstvenost, skladnost i ravnotežu. Druga težnja je *širk*, koja stvarima dozvoljava otklonjenost, pometenost i nepovezanost. Ljudi nadvladani širkom ne uviđaju međusobnu povezanost svih stvari jer su ukorijenjene u Bogu.

Rezultat slijeđenja težnje prema *tawhidu* jeste jedinstvenost, skladnost, cjelovitost i bliskost Bogu. Rezultat slijeđenja težnje prema *širk* jeste mnoštvenost, raspršenost, neuravnoteženost, raspadnutost i udaljenost od Boga. Na društvenoj razini Kur'an ponekad upućuje na ove dvije težnje pomoću riječi *salah*, što znači čestitost, valjanost i neokrnjenost; i riječi *fasad*, pokvarenost i propast. Čestitost je društveno ispoljavanje skladnosti i harmonije, a pokvarenost je pojava neravnoteže, raspršenosti i raspadnutosti.

Tawhid i čestitost pokazuju znakove Božijih svojstava Ljepote i Milosti dok *širk* i pokvarenost pokazuju prevlast svojstava Allahove srdžbe. Bog je zadovoljan onima koji slijede Njegove zapovijedi i stoga ih On približava Sebi, ali je srdit na one koji odbijaju Njegovu uputu, zbog toga ih udaljava od Sebe.

Biti privržen *tawhidu* donosi čestitost, cjelovitost, skladnost, sreću i radost na ovom i na budućem svijetu. Pristajanje uz *širk* nosi pokvarenost, rasparčanost, neravnotežu, patnju i strânost na oba svijeta. Naravno, ovi kvaliteti se ponekad teško primjećuju na ljudima jer su unutarnji. Ali ono što je unutarnje na ovom svijetu – kvaliteti koji čine našu ličnost i karakter – biće vanjsko na budućem svijetu. Proživljenjem, kao što Kur'an nagovještava, biće skinute sve koprene i objelodanjene sve tajne.

Dva načina razumijevanja

Tawhid osigurava temelj za ispravno razumijevanje istinske prirode stvari. To je gledanje na kosmos i sve što je u njemu pomoću jednog Boga. Nasuprot tome, *širk* pribavlja osnovu za krivo razumijevanje stvari, jer je to gledanje na stvari kroz raznolikost nepovezanih načela. Nema ništa pogrešno u raznolikosti načela sve dok su ona povezana sa jednim, konačnim Načelom. Najzad, Božija imena jesu različita načela ukorijenjena u Jednome Bogu. Ako načela nisu sastavljena pomoću Božije jedinstvenosti, onda je to *širk*.

Tawhid je ljudsko svojstvo koje iziskuje trajno utemeljenje i činjenje. Ljudi ga zasnivaju na slijeđenju upute vjerovjesnikâ. Zauzvrat, uputa je usmjerena prema dva osnovna načina razumijevanja koja su neki muslimanski mislioci nazvali 'razum' (*ʿaql*) i 'imaginacija' (*khayal*).

Racionalno razumijevanje *tawhida* vodi dokazivanju potpune Božije različitosti od svih ostalih stvari. Postoji samo jedan Bog i On upravlja kosmosom potpunom i totalnom kontrolom. Ovo je *tanzih* i, kao što je rečeno, to je normativni vidik za školu kalama.

Nasuprot tome, imaginativno razumijevanje – koje nema skoro nikakvu ulogu u školi kalama – ima moć viđenja Boga prisutnim u svim stvarima. Kada Bog u Kur'anu kaže: "Gdje god da se vi okrenete, tamo Allahovo lice je!" (2:115)⁷, razum osigurava jedno domišljato tumačenje za dokazivanje da Bog ne misli ono što kazuje. Imaginacija, probuđena Kur'anom, vidi Boga gdje god pogleda. Kada Vjerovjesnik kaže: "*Ihsan* je da obožavaš Boga *kao da* Ga vidiš", on se obraća imaginaciji, a ne razumu. Razum ne zna ništa o 'kao da'.

Imaginacija, potaknuta Božijom objavom, pruža model razumijevanja komplementaran *tanzihu*. Taj model se ponekad naziva '*tašbih*', odnosno viđenje Boga kao sličnog stvarima. Za Ibn al-'Arabija i njegove sljedbenike viđenje Boga samo sa gledišta razuma ili samo sa gledišta imaginacije jest kao gledanje 'jednim okom', poput Iblisa. Istinsko znanje o Bogu traži da ljudi gledaju Boga sa oba oka. Tek tada će oni biti u stanju razumjeti da je Bog i dalek i blizu, i odsutan i prisutan.

Gledište *tanzih*a ili neusporedivosti podržavaju svi muslimanski mislioci, posebice autoriteti kalama. Sufijski autoriteti, slijedeći Kur'an i Predanje, dodaju *tašbih* nikad ne poričući *tanzih*. Vidik *tašbiha*, ukorijenjen u vizuri Božijeg prisustva u svim stvarima, daruje život i snagu islamskoj poeziji. Naposljedku, poezija, a ne kalam, je ta koja inspiriše vjerovanje ljudi u Božiju milost i blagost. Prema Ibn al-'Arabiju, kada bi religija bila prepuštena u ruke autoriteta kalama, nikada niko ne bi *volio* Boga. Srećom, malo muslimana uzima kalam za ozbiljno pa je tako ljubav prema Bogu temeljna odrednica muslimana tokom stoljeća, a to pomaže u objašnjenju goleme popularnosti *gazela*.

Kalam ne pronalazi prostor za ljubav prema Bogu jer Ga gura iza ljudskog dosega, opisujući Ga gotovo isključivo pomoću svojstava veličanstvenosti i strogosti. Bog u kalamu zastrašuje i plaši ljude. Dakako, za ljude je dobro da se boje jer će onda biti pažljiviji u pridržavanju Šeri'ata. Međutim, ljudima je potrebno da vole. Bog u poeziji privlači ljude jer je opisan ljudskim izrazima koje svako može razumjeti. On je Bog Koji voli svoje sluge i, zauzvrat, privlači ljubav ljudi. A to također ohrabruje ljude da budu mnogo pažljiviji u ispunjavanju Njegovih očekivanja u odnosu na njih kao što je zabilježeno u Šeri'atu.

---

⁷ Prijevodi kur'anskih ajeta su navedeni prema: "Kur'an sa prijevodom na bosanski jezik", E. Karić, Bosanska knjiga, Sarajevo 1995.

Znanstvena racionalnost

Mišljenje da su moderno znanstveno znanje i tehnologija, koja ide uz njega, legitimni i neutralni jedna je od najpogubnijih pogrešaka savremenog svijeta. Ova greška je posebno iznenađujuća među muslimanima koji imaju obilje intelektualnih izvora u svojoj vlastitoj tradiciji za poimanje zabluda implicitnih znanstvenom pogledu na svijet. Na Zapadu postoje brojni filozofi, historičari i socijalni kritičari koji su pokazali da je znanstvena neutralnost obmana. Jedna od glavnih usredsređenosti intelektualnog pokreta poznatog kao 'postmodernizam' jest otkrivanje protivrječnosti u tvrdnji o neutralnosti bilo kojeg oblika racionalnog znanja. Ipak, ideja znanstvene neutralnosti i dalje ima snažne pristalice. U islamskom svijetu često se susreće ideja da ljudi mogu imati oboje, i islam i tehnološki razvoj, bez ikakve protivrječnosti. Islam će, nekako, zaštititi ljude od moralne iskvarenosti većine zapadnog društva. Pa ipak, nema nagovještaja da muslimani doista bivaju zaštićeni.

Često se, međutim, ističe kako većina znanstvenika pretendira na nepristrasnost modernog znanstvenog znanja koje je, u suštini, oblik znanja radi kontrole.⁸ Nasuprot tome, znanje u predmodernom svijetu je nazivano 'znanje radi razumijevanja'. Da bi se steklo znanje radi kontrole, bilo je potrebno ukloniti svaku vezu između znanja o svijetu i znanja o ispravnom djelovanju ili moralu. U zapadnoj misli to je učinjeno pomoću potkopavanja veze između zbilje i Dobrote. 'Dobrota', dakako, označava izvorno ime Boga. Krajnji rezultat ovakve vrste mišljenja bio je da znanstvena racionalnost ne uzima u obzir bilo kakve moralne osobitosti. Postmoderni motritelji ovakve situacije, ipak, nisu zaključili da je sve pogrešno. Dapače, oni su jednostavno zaključili da ne postoji

---

⁸ Osnovna tema u razgovoru o razvoju jest želja za moći i kontrolom. U modernom svijetu se, vjerovatno, ova želja ne može izbjeći. Države, vjerovatno, moraju posjedovati moć da bi zaštitile svoje vlastite identitete. Ali to ne znači da je moć dobra i da Kur'an podstiče muslimane na uspostavljanje modernih nacija-država na temelju ideologije i moći. To ne znači da se mogu zanemariti teologijske implikacije polaganja prava od strane nekoga, neke zemlje ili savremene organizacije, na svojstva koja, zapravo, pripadaju jedino Bogu. Naravno, zbog toga se i održavaju konferencije kao što je ova: muslimani nagonski razumijevaju da želja za uspostavljanjem dominirajuće kontrole nad drugima nije nužno dozvoljena od Boga – upravo suprotno. Moramo se suočiti sa osnovnim pitanjem, a to je da li je moguće imati moderno političko tijelo koje je 'islamsko', ili nije. Mislim da nije, ako pojmove moderan i islamski razmatramo ozbiljno. Sve dok ih definiramo labavo, ipak će razne vrste nagodbi biti moguće. Međutim, muslimani su dužni znati da čine nagodbe i da Bog nije nužno zadovoljan tim svojstvima nagodbi.

ispravno i pogrešno. Kao što jedan historičar primjećuje: “Predmodernisti su kazali da bez identiteta zbilje i Dobrote, nema ni ispravnog niti pogrešnog, a postmodernisti govore da nema ni Dobrote niti ispravnog ni pogrešnog... U vrlo kratkom periodu historije Zapada – periodu modernih vremena – ozbiljno se pretpostavilo da ljudska bića mogu posjedovati znanje bez Boga.”⁹

Ukratko, usljed trijumfa znanosti – znanja bez Boga, koje jest znanje radi kontrole i moći – malo ljudi se zapitalo da li su znanost i tehnologija, koja znanost provodi u praksu, same po sebi legitimne ili ne. Oni koji postavljaju to pitanje su zanemareni, najzad, oni imaju slabu moć i pravila moći.¹⁰

Ali vratimo se unazad do veza upravo uspostavljenih između dva načina posmatranja Boga – kao neusporedivog ili dalekog, i kao sličnog i bliskog – i dva puta razumijevanja Boga – puta razuma i puta imaginacije. Moderna znanost i tehnologija su ukorijenjene u racionalizmu, čak i ako imaginacija igra određenu, neznatnu ulogu. Razum djeluje pomoću analiziranja i raščlanjivanja, to znači pomoću ograničavanja i određivanja stvari. Ako se vratimo dovoljno unazad kroz historiju, saznaćemo da je moderna znanost duboko ukorijenjena u racionalističkoj teologiji kršćanstva, sa jedne, i u želji za kontrolom pronađenoj među mađioničarima i vračevima, sa druge strane.

Kršćanska je teologija, poput kalama, nastojala uspostaviti rastojanje između Boga i Njegovih stvorenja. Koristeći apstraktan jezik odsječen od konkretnih poslova svakodnevnog života, teolozi su pridonijeli odvajanju Boga od svijeta. Glavni tok zapadnjačke misli bio je sasvim nadvladan vidikom tanzih tako da je naposljetku Bog potpuno uklonjen sa scene. Na svojim nedostupnim nebesima Bog je postao isključivi predmet interesovanja teologa, koji bijahu rubni igrači u zapadnjačkoj misli. A svijet je postao isključivi predmet interesovanja znanstvenika koji su uspostavili glavni tok zapadnog intelektualnog života.

Sve dok pogled na svijet pronalazi Boga prisutnog u svijetu, društvu i ljudskom jastvu, Božiji poslovi će biti uzimani u obzir. U jednom takvom pogledu na svijet ljudi znaju da se moraju pridržavati Božijih uputa u svemu što čine, jer Bog nije udaljen od njih. U praktično svakom pogledu na svijet, izuzev onog iz postkršćanskog Zapada, Bog (ili bogovi, kao što može biti slučaj)

---

⁹ J. Bottum, “Christians and Postmoderns,” *First Things*, br. 40, Feb. 1994. str. 29.

¹⁰ Jeffrey Burke Satinover, “Psychology and the Abolition of Meaning,” *First Things*, br. 40, Feb. 1994. str. 15.

je stalno prisutan među stvarima isto kao i među ljudima. Bog ljudskim bićima postavlja zahtjeve s obzirom na stvari svijeta, očekujući od njih međusobno djelovanje s ostalima, čak i sa neživim objektima na temelju Njegovih zahtjeva. Neizvršenje toga vodi neredu ne samo društva nego i svijeta prirode. Kao što Kur'an naznačava: "Nered se na kopnu i na moru pojavi zbog onog što uradiše ruke ljudi" (30:41).

Imaginacija, tipično izražena u iskazima počela – ili u 'mitovima' u pozitivnom smislu tog pojma¹¹ – podsjeća ljude da su Bog i Njegovo djelovanje prisutni u svim stvarima. Okom imaginacije nije teško posmatrati stvari 'kao da' je Bog prisutan. Racionalistička teologija vazda obezvrjeđuje mit, makar tumačenjem i govorenjem da on ne znači ono što kazuje. U konačnici, racionalizam pokušava sasvim odstraniti imaginativno razumijevanje.

Moderna znanstvena racionalnost je oštrija u svojim napadima na mit nego racionalistička teologija. Znanost mit predstavlja kao praznovjerje. Do određenog stepena takav znanstveni racionalizam nadvladava pogled na svijet tako da religijska imaginacija više nije sposobna pronaći Boga u svijetu ili u svome jastvu. Stoga, svijet i jastvo bivaju lišeni Boga. Odluke o svijetu i jastvu nisu ostavljene Bogu već znanstvenicima i tehnokratama koji preuzimaju ulogu uleme i sveštenika. Na modernom Zapadu ovo je dovelo do pojave kulta eksperata koji moraju biti pitani u svim poslovima. Ovisnost o ekspertima je bjelodana na upravljačkom nivou, ali je isto tako bjelodana na ličnom nivou, gdje ljudi svoju vlastitu samostalnost predaju znanstvenoj i tehnološkoj ulemi, sada doktorima, inženjerima, mehaničarima i stručnjacima u hiljadu drugih oblasti. Čak ni majke ne mogu više odgajati svoju djecu bez savjetovanja sa ekspertima.

Temeljna odrednica modernog znanstvenog znanja je lišenost objedinjujućih načela. Isto tako se mogu okarakterizirati moderne društvene i humanističke

---

¹¹ Naziv mit dolazi iz grčkog jezika od *mythos* u kojem ima opseg značenja od 'riječ', 'kazivanje', 'priča', do 'izmišljotina'. Neupitna punovažnost *mythosa* može biti uspoređena sa riječju *logos*, čija punovažnost ili istinitost može biti argumentirana i demonstrirana. Mit je simbolična pripovijest, često nepoznatog porijekla i, najmanje djelomice, tradicionalna, prividno se odnosi na aktuelne događaje, a posebno je povezana sa religijskim vjerovanjem. Budući da mitovi pripovijedaju o fantastičnim pričama bez pokušaja dokazivanja, ponekad se smatra da su to jednostavno priče bez činjenične utemeljenosti, a sama riječ je postala sinonim za neistinitosti ili, u najboljem slučaju, zabludu. Dakako, u religijskim studijama je važno razlikovati mitove od priča koje su prosto neistinite - (op.p.).

znanosti ukorijenjene u znanstvenom pogledu na svijet. Drugim riječima, moderno znanje je ukorijenjeno u *širku*, a ne u *tawhidu*. U modernoj misli ne postoji jedinstvenost jer je to striktno božanski kvalitet, a bez znanja o Bogu je nemoguće razumjeti prirodu jedinstvenosti, još manje je uspostaviti. Nesposobna zamijetiti božanske, objedinjujuće kvalitete u stvarima, znanost nužno proizvodi sve veću mnoštvenost i raspršenost – brda informacija koja niko ne može saznati, još manje sastaviti u cjelinu. Racionalizam je izgradio novu Babilonsku kulu. Znanstvenici i učenjaci ne mogu međusobno komunicirati jer nemaju zajednički jezik.

U svom nastojanju da zasnuju Božiju neusporedivost, teolozi racionalisti uklanjaju Boga iz kosmosa. Razum funkcionira dijeljenjem, rastavljanjem i analiziranjem. On je u suštini reduktivan, jer uzima cjeline i objašnjava ih pomoću dijelova. On ne može sagledati cjeline pa ih zato dijeli i analizira u njihovoj istinskoj prirodi. “U svojoj istinskoj biti, analitički, znanstveni metod je bezgranično reduktivan. Primijenjen na čovjeka on je univerzalan rastvarač.”¹² To što on rastvara je međusobna povezanost i značenje.

Tipična alatka znanosti je matematika koja odstranjuje sve kvalitativne osobitosti među stvarima, izuzev onih koje mogu biti opisane matematički. Ove kvalitativne osobitosti su tačno ono što nosi značenja stvari, to jest njihovo značenje prema konačnim načelima, odnosno tawhidu. Drugim riječima, kvantifikacija razumijevanja izgoni božanske kvalitete iz stvorenih stvari, jer Božija imena i svojstva ne mogu biti opisana matematičkim terminima.

Jedna od najboljih nedavnih analiza rezultata slijeđenja isključivo racionalne metodologije u ljudskim poslovima je predstavljena u djelu historičara Johna Ralstona Saula ‘Voltaireova kopilad: Diktatura razuma na Zapadu.’¹³ Ova opširna studija otkriva grozne posljedice postavljanja razuma kao načela na kojem se gradi civilizacija. Najzad, razum je naprosto metod analize. On, u svojim granicama, ne može pružiti osnovu za razumijevanje cjelina unutar njih samih. Nema načina za opažanje dobrog i lijepog njime. On samo pruža metod za dijeljenje, rastvaranje, rastavljanje i reduciranje. Dobro i lijepo ne mogu biti zapaženi bez mita. Mitsko mišljenje je izvan dosega razuma.

U tradicionalnim civilizacijama razum je imao ograničeno područje utjecaja. Razum je na osnovu utemeljujućeg mita civilizacije osigurao način

---

¹² New York: Free Press, 1992.

¹³ Saul, str. 178.

razlikovanja i raspoznavanja između dobra i zla, lijepog i ružnog. Velika greška Voltairea i ostalih zagovornika racionalizma bila je nerazumijevanje toga da razum sobom ne može ponuditi načela dobrote i ljepote. Kada razum postane jedino načelo u ljudskim poslovima, on rastače i razara.

Jedan od mnoštva ishoda koje Saul naziva ‘diktatura razuma’ jest moderna svjetska, silno efikasna mašinerija za uništavanje. Ovo uništavanje je najočiglednije na razini vanjskog ljudskog postojanja, gdje je plod racionalnih metoda stoljeće najviše ispunjeno ratom u historiji. Kao što Saul bilježi: “Teško je zamisliti drugi period u kojem su pojedinci tako revno okretali svoja leđa dokazu o svom vlastitom nastavku nasilja, tretirajući svaki mračni događaj kao da je bio nekako neočekivan – ili posljednji svoje vrste. A oni tako čine usred najnasilnijeg stoljeća našeg milenija.

Nikada divljaštvo nije toliko progonilo zapadnu civilizaciju, pa ipak (...) šta god naša mitologija znanstvenih otkrića i filozofskih dokaza toliko poduzetno pretendovala o evoluciji društva, rat je taj koji je prednjačio i nastavljao prednjačiti u dvadesetom stoljeću.”¹⁴

Na razini značenja, međutim, znanstveni racionalizam je čak i razorniji nego na razini ljudskih života i institucija, jer on učinkovito mijenja značenje i pravac ljudskih nastojanja. Kao što je istakao jedan razborit savremeni psiholog, krajnja tačka ”ukupnog znanstvenog metoda primijenjenog na ljudsko ponašanje (...) je užasavajuća: ukidanje izbora, značenja i svrhe ljudskog postojanja.”¹⁵ Ishod je da ”po prvi put u zapadnoj historiji naše najpoštovanije institucije propovijedaju društveno bezvlašće.”¹⁶

Za ciljeve eksperata i tehnokrata šteta nije bila pričinjena jer oni nisu poimali šta znači bitisati ljudski ili kuda trebaju ići ljudska bića. Kao što Saul ističe ”tehnokrat je bio aktivno – zapravo, intenzivno – obučavan. Ali, po bilo kojem shvatljivom mjerilu unutar tradicije zapadne civilizacije, on je, ustvari, nepismen.”¹⁷ Ova nepismenost je namjerna i svojevolljna. “Ne iznenađuje što moderni menadžer ima poteškoće prilikom ravnomyernog vođenja u određenom pravcu za dugi period vremena. On nema ideje gdje smo mi ili odakle

---

¹⁴ Satinover, str. 16

¹⁵ Ibid., str. 122.

¹⁶ Saul, str. 110.

¹⁷ Ibid., str. 111.

smo došli. Povrh toga, on to ne želi znati jer ta vrsta znanja priječi njegov način djelovanja. Umjesto toga, on je naučio prikriti taj unutarnji glas postupcima koji stvaraju lažni utisak mudrosti.”¹⁸

Štaviše, sva promjena učinjena u ime racionalizma je izvedena bez protesta javnosti. ”Parlamentarni sistemi zahtijevaju od vlada opravdanje svoga djelovanja u javnosti. Znanstvena zajednica je promijenila naše živote u ovom stoljeću više nego bilo kakav parlament, pa ipak se ne osjeća obaveznom bilo šta opravdati.”¹⁹

Tradicionalna funkcija mita i imaginativnog mišljenja bila je dopustiti jedinstvenosti da bude viđena kako prodire na svim razinama kosmosa, društva i ljudskog duha. Bog nikada nije bio odsutan, kroz Njegovo prisustvo On je bio stalno zabrinut za blagostanje Svojih sluga. Tradicionalna funkcija razuma je bila sprječavanje *širka* ili obožavanja nižih zbilja. Ako je Bog prisutan u prirodnim pojavama, onda nema opasnosti da Ga neki ljudi poistovjete sa tim prirodnim pojavama i izgube uvid u Njegovu neusporedivost i transcendenciju. Ponovo se vraćamo ka dva oka, razumu i imaginaciji. Stvari ne mogu biti ispravno viđene jednim okom. Bog mora biti viđen i kao odsutan i kao prisutan.

Istiniti mitovi su objavljeni od Boga posredstvom vjerovjesnika. Oni su ukorijenjeni u *tawhidu*, njihova funkcija je dozvoliti ljudima vezu sa Bogom u svakidašnjem životu, u obredu, u prirodi i u svim stvarima. Kada više ne bude bilo istinitih mitova – ukorijenjenih u *tawhidu* – onda će postojati lažni mitovi, ukorijenjeni u *širku*. Ljudi ne mogu živjeti bez mitova jer oni pružaju konkretne puteve razumijevanja značenja života. Razum nikada ne može ponuditi značenje iz sebe samog. “Racionalne strukture sa svojim ogromnim nakupljanjem moći ne produciraju mitologiju.”²⁰ Navedeno dodatno objašnjava silan porast broja lažnih mitova u modernom društvu.

Mnogi od ovih lažnih mitova su, na razini teorije, povezani sa znanošću i razvojem. Svaka ideja ili ideologija, neukorijenjena u *tawhidu* koja nudi osnovu za tumačenje ljudske misli i djelovanja jest lažni mit. Najrašireniji i najutjecaj-

---

¹⁸ Saul, str. 315.

¹⁹ Saul, str. 512.

²⁰ Na narodskom nivou značenja se za široke mase modernih ljudi priskrbuju kroz ritualne drame televizije. Kao što Saul primjećuje: ‘Najpreciznije objašnjenje u koje se može smjestiti televizijski program je da on predstavlja opći religijski ritual...Televizija – i dramska umjetnost i javni poslovi – sadrži visoko stiliziranu narodsku mitologiju.’ (Saul, str. 454.)

niji od ovih lažnih mitova su oni koje mi ne prepoznavamo kao mitove i koji određuju naše prirodne i normalne načine mišljenja o stvarima. Ovi mitovi, u velikoj mjeri, nastaju iz narodnog poimanja znanosti i njenih utopijskih obećanja. Ako želite spisak nekih od njih, ponovo pogledajte ameba-riječi koje podstiču raspravu o razvoju. Međutim, od temeljne važnosti jeste to što svi mitovi znanosti i razvoja imaju jednu stvar zajedničku, a to je zanemarivanje *tawhida* ili, radije, poricanje *tawhida*, što može biti jedino *širk*.

Ljepota

Svaka civilizacija posjeduje mitove koji priskrbuju polaznu tačku za racionalno razumijevanje. Tradicionalne mitove su obznanili 124.000 vjerovjesnika tokom historije sa ciljem utemeljenja *tawhida*. Moderni mitovi su, uglavnom, zasnovani na ljudskim snatrenjima znanstvenog i tehnološkog raja. Mitovi prodiru u moderni mentalitet kroz sveprisustvo sakralnih ameba-riječi. Kada bi se rasprava vodila islamskim pojmovima, ove riječi bi morale biti odbačene.

Ako muslimani žele ostati muslimani, a ne postati drugorazredni zapadnjaci, oni nemaju izbora sem povratka izvorima svoje vlastite tradicije. Tamo će pronaći sva mjerila koja im trebaju za rasuđivanje o bogovima i mitovima. Ova mjerila mogu biti sažeta prema ključnim tehničkim pojmovima islamskog diskursa utemeljenog na Kur'anu, Sunnetu i islamskoj intelektualnoj tradiciji. Intelektualna tradicija mora igrati središnju ulogu. Ako ona bude zanemarena, islamski pojmovi će biti redefinirani pomoću modernih mitova razvoja, napretka, revolucije i socijalne promjene. Samo pažljivo proučavanje o tome kako muslimani vazda razumijevaju temeljne pojmove svog vlastitog diskursa može preduprijeti lažna izjednačavanja. Bez traženja utočišta u intelektualnoj tradiciji islamski pojmovi će sami sebe preokrenuti u ameba-riječi koje mogu značiti ono što njihovi korisnici žele da znače. Oni će postati krilatice uposlene za podržavanje neke ideologije. Ni sama riječ islam nije otporna, uvid u način njene upotrebe od svake vrste političkih i ideoloških pokreta u islamskom svijetu pokazuje da je nerijetko lišena sadržaja.

Za potrebe zaključka ovog rada o teologijskim korijenima razvoja natuknućemo jedan primjer tradicionalnog islamskog mjerila rasuđivanja lagan za primjenu u savremenoj situaciji. To je već spomenuti pojam *ihsana*, preveden kao 'činjenje onog što je lijepo.' Podrazumijeva se da stvari trebaju biti urađene tačno kao što Bog želi da budu urađene, uz pridržavanje božanski obznanjenih

normi. A to zahtijeva stalnu svjesnost prisutnosti Boga. Čim zaboravite da je Bog sa vama, nećete obavljati stvari onako kao što On od vas želi da budu obavljene. Stoga poznato predanje o *ihsanu* može biti predočeno kao: "činjenje onog što je lijepo' jeste da obožavaš Boga kao da Ga vidiš."

Ljepota je božansko svojstvo. Važnost ljepote je natuknuta u još jednom dobro poznatom predanju: "Bog je lijep i On voli ljepotu." Načelo *tawhida* nam dopušta viđenje prema kojem ovo znači da sva zbiljska ljepota pripada jedino Bogu i ništa drugo sem Boga nije lijepo. Ili, pravilnije, sve drugo sem Boga je lijepo do stupnja do kojeg je čestito (*salih*)²¹ i neiskvareno, odnosno samo do stupnja do kojeg djeluje kao sredstvo za ljepotu Boga.

Ljepota je ime podareno cijeloj kategoriji svojstava koja mogu biti uspoređena sa svojstvima Veličanstvenosti. Kao što je već spomenuto, božanska svojstva ljepote, milosrdnosti i blagosti su okrenuta ka uspostavi bliskosti sa stvorenjima. Svaka lijepa stvar je privlačna i dopadljiva. Jedina, odista lijepa stvar jest Bog, dakle jedino je Bog odista privlačan i dopadljiv. Čovjek je privučen prema Bogu do stupnja do kojeg prepoznaje Božiju ljepotu. Nasuprot tome, do stupnja do kojeg vidi Božiju veličanstvenost čovjek uzmiče pred Njim u strahu i bojazni. Pa ipak, Veličanstvenost je dopuna, a ne proturječe Ljepoti. Veličanstvenost posjeduje ljepotu, a ljepota posjeduje veličanstvenost – napose božanska ljepota. Povrh toga, ljepota ima zadnju riječ jer 'Božija milosrdnost pretiče Njegovu srdžbu.' Svojstva ljepote i milosrdnosti su temeljne odrednice Zbilje.

Ljepoti je oprečna ružnoća. Naravno, ružnoća nije božansko svojstvo, niti je ona svojstvo Božijeg stvaranja u mjeri u kojoj su Božije zapovijedi predmet pridržavanja. Ružnoća je ljudsko svojstvo koje nastaje iz nemara i zaborava Boga i iz neposlušnosti prema Njegovim zapovijedima.

Ljepota je, kao svojstvo milosrdnosti i bliskosti, tijesno povezana sa jedinstvenošću, balansom, skladnošću, odmjerenošću, uravnoteženošću i zbiljnošću. Nasuprot tome, veličanstvenost je u čvrstoj vezi sa mnoštvenošću, neuravnoteženošću i udaljenošću od Boga, međutim ova udaljenost od Boga jest ona koja je vrijedna i podesna za Božijeg slugu. Ružnoća, kao oprečnost ljepoti, nije vrijedna ničega. Otuda je prisno vezana sa svim što se odnosi na: nepostojanost, raspršenost, rastočenost, razorenost, nered, opustošenost i zlo.

Božanska ljepota se u kosmosu ogleda u: Objavi, prirodi, jastvu i ljudskim

---

²¹ Izvorno *salih* na arapskom označava: dobar, valjan, ispravan, uredan, solidan, čestit, pošten, krjeposten, besprijekoran, neokrnjen - (op.p).

izrađevinama i institucijama. U Objavi, ljepota se nalazi u arapskom tekstu Kur'ana, te životu i karakternim crtama Vjerovjesnika. Ljepota se nalazi diljem prirode gdje god ljudske ruke nisu umiješane. Čak i velike nepogode u prirodi imaju neku zastrašujuću ljepotu. U ljudskom jastvu, ljepota se nalazi u plemenitim karakternim crtama koje odslikavaju plemenitost vjerovjesničkog modela. U društvenim institucijama ljepota se nalazi u međuljudskoj ljubavi te zdravim i čestitim odnosima. Ona je posebno očita u umjetnosti na svim razinama – kaligrafiji, recitaciji Kur'anu i poeziji, muzici, arhitekturi, odijevanju, tepisima, posuđu i sl.

U tradicionalnoj islamskoj civilizaciji umjetnost i rukotvorine su, naravno, lijepe kao stvari, što nije slučaj u modernom svijetu. Upravo suprotno, danas je ružnoća postala pravilo u ljudskim izrađevinama, jer se ljepota može pronaći samo kroz pokazivanje božanskih kvaliteta, a poimanje tih kvaliteta nije podržano kroz tipično moderno znanje i činjenje. Stoga, tipične rukotvorine, institucije, karakterne crte i objekti modernog svijeta jesu ružni. Moglo bi se kazati da Bog njih ne voli budući da On voli ljepotu, a ne ružnoću. Također bi se moglo reći da oni obitavaju udaljeni od Boga i, prema tome, u mnoštvenosti, raspršenosti, rastočenosti, neskladnosti i neredu.

Vratimo se *ihšanu* i 'činjenju onog što je lijepo'. To je, dakako, suštinski element islama. Vjerovjesnik ga navodi kao jedan od tri osnovna sastojka religije, zajedno sa *islamom* i *imanom*. Kur'an ustanovljava *ihsan* kao božansko svojstvo, hvaleći ga u onim osobama koje ga posjeduju (*muhsinun*).²² Upravo kao što Bog voli ljepotu, On također ima posebnu ljubav prema onima koji čine ono što je lijepo.

Ukratko, činjenje onog što je lijepo jest obavezujuće za sve muslimane u svemu što oni čine. Razlog tome je očit čim se prisjetimo da je *ihsan* obožavanje Boga kao da Ga vidiš. Svaki čin jednog muslimana mora biti obavljen u službi i u obožavanju Boga. Bog mora biti viđen u svakoj situaciji i u svakom činu. Čim ljudi čine stvari u vrijeme dok zaboravljaju na Boga, oni čine ono što je ružno, a Bog ne voli one koji čine ono što je ružno. 'Činjenje onog što je ružno' nije loš prijevod za riječ *zulm*, koja se tradicionalno određuje kao stavljanje nečega tamo gdje ono ne pripada. Stoga nam Kur'an veli: "Jer Allah ne voli

---

²² Primjetite da od 16 kur'anskih ajeta koji nam govore koje ljude Bog voli, njih 5 spominju muhsinun. (U tri ajeta je navedeno da Bog voli muttaqun, u dva muqsitun, a u 6 drugih ajeta osobe su definirane različitim hvale vrijednim svojstvima.)

zločinitelje”, tj. one koji ružno postupaju (op.p.), (al-zalimin) (3:57), (3:140), (42:40). Na isti način kazuje: “A Allah nered ne voli.” (2:205), i “Allah doista one koji nered čine ne voli!” (28:77).

Da bi činili stvari lijepo i izbjegli nered, ljudi moraju razumijevati šta su ljepota i čestitost. Ovo razumijevanje ne dolazi olahko u racionalnom razumijevanju, jer razum djeluje pomoću sažimanja i lišavanja stvari njihovih kvaliteta. Viđenje ljepote je obilježje imaginacije. Ovo je očigledno čim pomislimo na ljepotu poezije ili muzike u kojima je moć produkcije predodžbi sasvim središnja za umjetnost. Ljepota koju mi gledamo može biti jedino ljepota Boga, budući da ‘niko nije lijep sem Boga.’ Zato, kad imaginacija gleda ljepotu u stvarima, to je gledanje Božije ljepote. Ovo se vraća na ono što sam kazao ranije: imaginacija je sposobnost kojom se poima prisutnost Boga. Oni koji ne vide ljepotu ne vide ni prisutnost Boga, a oni koji ne razumiju ljepotu ne razumiju ni kako Bog može biti prisutan u stvarima. Oni ne obožavaju Boga ‘kao da Ga vide’, to jest snagom imaginacije.

Linija obrazlaganja u ovom radu je jasna može se slijediti i primjeniti na konkretne situacije u savremenom svijetu. Islamsko djelovanje u modernom svijetu, barem na društvenoj i političkoj razini, o ljepoti zna malo. Dok muslimani ne otkriju ljepotu, dok to što čine ne budu činili na lijep način, utemeljen na načelima položenim od Boga i prirode stvari, neće biti oživljenja bilo koje kulture i civilizacije koja zavrjeđuje naziv ‘islamska.’ ♦

Preveo i priredio: Jasmin Halebić